

ΕΙΣΗΓΗΣΕΙΣ

Η' ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟΥ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΟΥ ΣΥΜΠΟΣΙΟΥ ΣΤΕΛΕΧΩΝ ΙΕΡΩΝ ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩΝ

«ΤΟ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟΝ ΕΟΡΤΟΛΟΓΙΟΝ»
18-20 Σεπτεμβρίου 2006 - Βόλος

ΟΙ ΕΟΡΤΕΣ ΤΟΥ ΤΙΜΙΟΥ ΣΤΑΥΡΟΥ
Πρωτοπρ. Κωνσταντίνου Καραϊσαρίδη

Προλογική σημείωση:

Ἡ διαπραγμάτευσή μας ἐκτείνεται σέ τρία μέρη. Στό πρῶτο ἐξετάζεται γενικά ἡ τιμή καί προσκύνηση τοῦ Τιμίου Σταυροῦ. Στό δεύτερο μέρος, πού εἶναι καί τό κύριο μέρος τῆς διαπραγμάτευσης, μελετᾶται ἀπό ἱστορικῆς κυρίως σκοπιᾶς, ἡ διαμόρφωση τῶν ἐορτῶν τῶν σχετιζομένων μέ τόν Τίμιο Σταυρό, ἐνῶ τό τρίτο μέρος ἐπιχειρεῖ νά καταδείξει, ἔστω ἐπιγραμματικά, τό πῶς ἡ θυσία τοῦ Χριστοῦ, ὁ Σταυρός τοῦ Χριστοῦ, μᾶς ἄφησε ἀφ' ἑνός ὡς παρακαταθήκη τήν τιμή ἀπέναντι στόν τίμιο Σταυρό καί ἀφ' ἑτέρου προβάλλει ἐνώπιόν μας τόν Τίμιο Σταυρό τοῦ Κυρίου ὡς διαρκή πρόσκληση ζωῆς κατά μίμηση τοῦ ἴδιου τοῦ Χριστοῦ.

Ἀσφαλῶς ὀρισμένα πράγματα τοῦ τρίτου μέρους θά μπορούσαν νά συμπεριληφθοῦν καί στό πρῶτο καί μάλιστα πολύ περισσότερο στό δεύτερο μέρος, ὡς ἡ τεκμηρίωση τοῦ θεολογικοῦ καί πνευματικοῦ περιεχομένου τῶν ἐορτῶν τῆς Ἐκκλησίας μας. Ὅμως τά θέσαμε στό τέλος ὡς κατακλείδα, γιά νά λειτουργήσουν ὡς τελευταία νύξη, πρόταση ζωῆς καί ἐμπειρίας, χωρίς τήν ὁποία δεν ἔχουν ἀσφαλῶς νόημα οὔτε καί οἱ ἐορτές τοῦ Τιμίου καί ζωοποιοῦ Σταυροῦ.

1. Ἡ τιμητική προσκύνηση τοῦ Τιμίου Σταυροῦ καί ἡ εἰσαγωγή του στή χριστιανική λατρεία

Ἡ σταυρική θυσία τοῦ Κυρίου, ἐκτός τοῦ ὅτι προσέφερε τή σωτηρία σ' ὅλοκληρο τόν κόσμο, ἀγίασε τόν ἴδιο τόν Τίμιο Σταυρό καί τόν μετέτρεψε ἀπό σημεῖο καταδίκης, κυριολεκτικά κατάρας(1), σέ ἀφορμή χαρᾶς καί καύχησης ἐν Κυρίῳ(2).

Μέ βάση αὐτή τήν παύλεια, καί ὄχι μόνο, ἔξαρση τιμῆς ἀπέναντι στή σταυρική θυσία τοῦ Χριστοῦ, κατά φυσικό τρόπο ἀπό πολύ νωρίς ἀποδόθηκε λατρευτική τιμή καί ἀξία καί σέ ὅ,τι συνδεόταν μέ αὐτή τή θυσία καί φυσικά κατά κύριο λόγο στόν Τίμιο Σταυρό. Ἔτσι κατά τόν V. Grumel ὁ σταυρός εἶναι τό πρῶτο ἱερό ἀντικείμενο τῆς θρησκείας μας στό ὁποῖο ἱστορικά ἀποδίδεται τιμητική προσκύνηση(3). Ἀσφαλῶς ἡ ἀνοικοδόμηση τοῦ εἰδωλολατρικοῦ Ναοῦ στόν τόπο τῆς σταυρώσεως ἀπό τόν αὐτοκράτορα Ἀδριανό ἐπεδίωξε νά «σκεπάσει» τά κατάλοιπα τοῦ τόπου τῆς Σταυρώσεως καί Ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ(4). Ὅμως ἡ διάδοση τῆς τιμῆς πρὸς τόν Τίμιο Σταυρό ἦταν τόσο εὐρεία τούς τρεῖς πρώτους αἰῶνες, ὥστε ἀπετέλεσε καί μία ἐκ τῶν κατηγοριῶν, τίς ὁποῖες ἀπηύθυναν οἱ εἰδωλολάτρες ἐναντίον τῶν χριστιανῶν ὀνομάζοντάς τους «σταυρο-λάτρες»(5).

Αὐτό βέβαια συνιστᾷ ἔμμεση μαρτυρία γιά τήν τιμή ἀπέναντι στόν Τίμιο Σταυρό ἀπό μέρους τῶν χριστιανῶν τῶν τριῶν πρώτων αἰῶνων. Ἔτσι αἰτιολογεῖται καί ἡ ἐμφάνιση ἀντιρρητικοῦ λόγου ἀπέναντι σ' αὐτές τίς τοποθετήσεις ἀπό μέρους τῶν ἀπολογητῶν τοῦ β' καί γ' αἰῶνα(6). Ἀξιόλογη μαρτυρία τοῦ δ' αἰῶνα πάνω στό θέμα τῆς τιμητικῆς προσκύνησης τοῦ Τιμίου Σταυροῦ εἶναι τά λόγια τοῦ Ἰουλιανοῦ τοῦ Ἀποστάτη: «...τό τοῦ σταυροῦ προσκυνεῖτε ξύλον, εἰκόνας αὐτοῦ σκιαγραφοῦντες ἐν τῷ μετώπῳ καί πρό τῶν οἰκημάτων ἐγγράφοντες»(7).

Ἐπὶ τοῦ ὅτι ἔχουν ὅμως γιά τήν περίοδο πού ἀναφερόμαστε καί οἱ ἄμεσες μαρτυρίες σχετικά μέ τήν προσκύνηση τοῦ Τιμίου Σταυροῦ. Ὁ Τερτυλλιανός ὀνομάζει τούς χριστιανούς πού τιμοῦν τό Σταυρό crucis religiosi(8). Ἐπίσης στούς βίους τῶν ἁγίων, μαρτύρων καί ἀσκητῶν, βλέπουμε τό σημεῖο τοῦ Σταυροῦ νά κατέχει κεντρική θέση.

Στό βίο γιά παράδειγμα τοῦ ἁγίου μεγαλομάρτυρα Προκοπίου (8 Ἰουλίου) ἀναφέρεται ὅτι ὁ ἅγιος

Προκόπιος, πρὶν ἀκόμη γίνεи χριστιανός, εἶδε σέ ὄπτασία ἕναν κρυστάλλινο σταυρό καί ἄκουσε ταυτόχρονα νά τοῦ παρουσιάζεται διά φωνῆς ὁ ἐσταυρωμένος Ἰησοῦς. Στή συνέχεια ὁ ἅγιος ἔκανε λάβαρο καί σημαία του τό φανερωθέν σημεῖο τοῦ σταυροῦ.

Ἐπίσης ὁ ἅγιος Ἰάκωβος ὁ ἀναχωρητής (26 Νοεμβρίου) ἔφερε ὡς ἄσκηση καί πνευματική προστασία ἐσωτερικά, κατάσαρκα, σιδερένιες ἀλυσίδες πού σχημάτιζαν τό σημεῖο τοῦ σταυροῦ σέ σχῆμα Χ. Καί βέβαια γνωρίζουμε ὅτι οἱ ἅγιοι ἀπόστολοι Πέτρος καί Ἀνδρέας μαρτύρησαν μετά χαρᾶς μέ σταυρικό θάνατο μέ τό κεφάλι, ὁμως, πρὸς τήν κάτω πλευρά τοῦ σταυροῦ.

Τόση ἦταν ἡ εὐλάβεια καί ἡ τιμή τῶν ἀρχαίων χριστιανῶν πρὸς τόν Τίμιο Σταυρό, ὥστε συνόδευε τήν καθημερινή ζωή τους σέ ὅλες τίς ἐκφάνσεις της, ἀκόμη καί στήν κάλυψη τῶν βιολογικῶν τους ἀναγκῶν. Ἐπ' αὐτοῦ εἶναι χαρακτηριστικά τά λόγια τοῦ Τερτυλλιανοῦ: «ὅπουδῆποτε καί ἂν πρόκειται νά πᾶμε ἢ γιά ὅπουδῆποτε καί ἂν πρέπει νά ἀναχωρήσουμε, ὅταν φτάνουμε καί ὅταν ἀναχωροῦμε, ὅταν φορᾶμε τά παπούτσια μας, ὅταν κάνουμε τό λουτρό μας, ὅταν τρῶμε, ὅταν ἀνάβουμε τό φῶς, ὅταν πέφτουμε νά κοιμηθοῦμε, ὅταν καθόμαστε στό κάθισμα, ὅταν ἀρχίζουμε ὅποιαδήποτε συζήτηση, κάνουμε στό μέτωπό μας τό σημεῖο τοῦ Σταυροῦ»(9). Παρόμοια τοποθετεῖται καί ὁ ἅγιος Κύριλλος Ἱεροσολύμων(10).

Ἡ Χριστιανική Ἀρχαιολογία μέ τό πλῆθος τῶν μαρτυριῶν πού φέρνει στή διάθεσή μας καταδεικνύει ὅτι, ἀκόμη καί πρὶν τήν ἀνοικοδόμησι τῶν χριστιανικῶν ναῶν, τό σημεῖο τοῦ σταυροῦ ἔκανε ἔντονη τήν παρουσία του σέ ἐπιγραφές, τάφους, συμβολικές ἀπεικονίσεις στίς κατακόμβες, ὅπως ἡ ἄγκυρα καί τό μονόγραμμα τοῦ Χριστοῦ κ.ἄ.

Δύο ὁμως γεγονότα κατά τόν Ene Braniște(11) ἔπαιξαν καθοριστικό ρόλο στήν ἀνάπτυξη τῆς τιμῆς ἔναντι τοῦ Τιμίου Σταυροῦ καί στήν προέκτασή της ἀπό θέμα εὐλάβειας σέ λειτουργικό ἀντικείμενο πού διαδραμάτισε πρωτεῦοντα ρόλο στή χριστιανική λατρεία.

Ἐπὶ τῷ πρώτῳ παράγοντα εἶναι ἡ θαυμαστή ἐμφάνιση τοῦ σημείου τοῦ σταυροῦ στό Μ. Κωνσταντῖνο κατά τήν καθοριστική νίκη του, διά τῆς βοήθειας τοῦ Τιμίου Σταυροῦ, ἐπὶ τοῦ Μαξεντίου τό 312(12). Αὐτό τό θαυμαστό γεγονός ἐπηρεάσεν ὄχι μόνο τό Μ. Κωνσταντῖνο ἀλλά καί τήν ἐν γένει ζωή τῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας, καθόσον ὁ σταυρός ὡς τρόπος καταδίκης καταργήθηκε καί μάλιστα ἀντικατέστησε τή μέχρι τότε διακόσμησι τῶν λαβάρων, βασιλικῶν σκήπτρων, διαδημάτων κ.ἄ.

Ἐπὶ τῷ δευτέρῳ παράγοντα εἶναι ἡ εὑρεσι τοῦ ξύλου τοῦ Τιμίου Σταυροῦ τό 326 καί ὀφειλόταν στήν ἐπιμονή τῆς εὐσεβοῦς βασίλισσας ἁγίας Ἐλένης, σύμφωνα μέ τήν παράδοσι, μαρτυρούμενη βέβαια ἀπό πολλούς πατέρες καί ἐκκλησιαστικούς συγγραφεῖς τοῦ δ' - ε' αἰῶνα(13).

Ἐπὶ τῷ τρίτῳ παράγοντα εἶναι ἡ εὑρεσι τοῦ ξύλου τοῦ Τιμίου Σταυροῦ τό 326 καί ὀφειλόταν στήν ἐπιμονή τῆς εὐσεβοῦς βασίλισσας ἁγίας Ἐλένης, σύμφωνα μέ τήν παράδοσι, μαρτυρούμενη βέβαια ἀπό πολλούς πατέρες καί ἐκκλησιαστικούς συγγραφεῖς τοῦ δ' - ε' αἰῶνα(13).

Ἐπὶ τῷ δευτέρῳ παράγοντα εἶναι ἡ εὑρεσι τοῦ ξύλου τοῦ Τιμίου Σταυροῦ τό 326 καί ὀφειλόταν στήν ἐπιμονή τῆς εὐσεβοῦς βασίλισσας ἁγίας Ἐλένης, σύμφωνα μέ τήν παράδοσι, μαρτυρούμενη βέβαια ἀπό πολλούς πατέρες καί ἐκκλησιαστικούς συγγραφεῖς τοῦ δ' - ε' αἰῶνα(13).

Ἐπὶ τῷ τρίτῳ παράγοντα εἶναι ἡ εὑρεσι τοῦ ξύλου τοῦ Τιμίου Σταυροῦ τό 326 καί ὀφειλόταν στήν ἐπιμονή τῆς εὐσεβοῦς βασίλισσας ἁγίας Ἐλένης, σύμφωνα μέ τήν παράδοσι, μαρτυρούμενη βέβαια ἀπό πολλούς πατέρες καί ἐκκλησιαστικούς συγγραφεῖς τοῦ δ' - ε' αἰῶνα(13).

Ἐκτοτε ἡ ἐπιθυμία νά προσκυνήσουν οἱ χριστιανοί τόν Τίμιο Σταυρό μαζί μέ ὅλους τούς ἄλλους προφανεῖς λόγους δημιούργησε τό μεγάλο προσκυνηματικό ρεῦμα πρὸς τούς Ἁγίους Τόπους.

Κατ' ἀρχάς ἔχουμε δύο ἐτήσιες ἐπίσημες ἡμέρες τιμητικῆς προσκύνησης τοῦ Τιμίου Ξύλου μέσα σέ ἀνάλογες λατρευτικές συνάξεις. Ἡ μία στίς 13 Σεπτεμβρίου, ἡμέρα κατά τήν ὁποία σύμφωνα μέ τήν

προσκυνητρία Αιθερία (πρός τὰ τέλη τοῦ ε΄ αἰώνα) βρέθηκε ὁ Τίμιος Σταυρός, καί ἡ ἄλλη τῆ Μ. Παρασκευή. Αὐτές τίς δύο ἑορτές τίς περιγράφει ἡ προσκυνητρία Αἰθερία(16). Ἀργότερα λόγω τῆς αὐξήσεως τῶν προσκυνητῶν καί τῆς ἀθρόας συμμετοχῆς τῶν πιστῶν στίς ἑορτές αὐτές ἡ ἐπίσημη τιμητική προσκύνηση τοῦ Σταυροῦ γινόταν τίς τρεῖς ἡμέρες τῆς Μ. Ἑβδομάδας (Μ. Πέμπτη, Μ. Παρασκευή, Μ. Σάββατο)(17).

Ἡ ἐπιστροφή τοῦ Τιμίου Σταυροῦ μετά τήν κλοπή του τό 614 ἀπό τοὺς Πέρσες, ὅταν λεηλάτησαν τοὺς Ἁγίους Τόπους καί κατέσφαξαν χιλιάδες ἱεροσολυμίτες πατέρες, καί ἡ ἐπίσημη τοποθέτησή του τό 629-630 ἀπό τόν αὐτοκράτορα Ἡράκλειο στό Ναό τοῦ Παναγίου Τάφου ἔδωσε ἄλλη μία ἀφορμή γιά ἑορταστικές ἐκδηλώσεις. Λίγο ἀργότερα τό 634 ὁ ἴδιος αὐτοκράτορας, λόγω τῶν ἀραβικῶν ἐπιδρομῶν στούς Ἁγίους Τόπους, μετέφερε τόν Τίμιο Σταυρό στήν Κωνσταντινούπολη καί τόν ἐναπέθεσε στό Ναό τῆς Ἁγίας Σοφίας(18).

Κατά τοὺς ζ΄ - η΄ αἰῶνες ἡ τελετὴ τῆς προσκυνήσεως τοῦ Τιμίου Σταυροῦ τῆς Μ. Παρασκευῆς εἰσήχθη στή Δύση(19). Ὁ Α.Γ. Martimort ἀναφέρει ὅτι ἀπό τίς ἀρχές τοῦ η΄ αἰώνα ἡ ἑορτὴ διαδόθηκε στή Δύση σε μία ἀνταγωνιστικὴ σχέση μέ τήν ὑπάρχουσα ἤδη ἑορτὴ τῆς εὐρέσεως τοῦ Σταυροῦ στίς 3 Μαΐου. Τελικά ἡ τελευταία καταργήθηκε τό 1960(20).

Ἡ χωρίς διάκριση μερικές φορές εὐλάβεια τῶν χριστιανῶν ἀλλά καί οἱ καλλιτεχνικές καί διακοσμητικές ὑπερβολές(21) ὀδήγησαν τοὺς αὐτοκράτορες Θεοδόσιο καί Ἰουστινιανό νά ἀπαγορεύσουν διά νόμου τό σκάλισμα, τὴ σχεδίαση κ.λ.π. τοῦ Τιμίου Σταυροῦ σέ τόπους πού ἀντιβαίνουν στή γνήσια εὐλάβεια καί ἔχουν τόν κίνδυνο τῆς καταφρονήσεως τοῦ Τιμίου Σταυροῦ, ὅπως εἶναι οἱ δρόμοι ἀκόμη καί τὰ δάπεδα τῶν ἐκκλησιῶν(22). Αὐτὴ τὴν ἀπαγόρευση μέ τό ἴδιο σκεπτικὸ ἔρχεται νά τὴν ἐπικυρώσει ἡ ἐν Τρούλλῳ σύνοδος (692) μέ τόν 730 κανόνα της(23).

Ἡ ἑβδόμη ἐν Νικαίᾳ Οἰκουμενικὴ Σύνοδος (787) μέ τὴ συμπλήρωση τοῦ ἔργου της ἀπὸ τὴ Σύνοδο τῆς Κωνσταντινουπόλεως (869) διατυπώνει ἐπίσημα καί ὀριστικά τὴ διδασκαλία τῆς Ἐκκλησίας σχετικά μέ τὴ θέση τοῦ Τιμίου Σταυροῦ καί τῶν ἱερῶν εἰκόνων στή λατρεία, διευκρινίζοντας ὅτι ἡ τιμητικὴ προσκύνηση τῶν ἱερῶν εἰκόνων θά πρέπει νά εἶναι ἀνάλογη μέ τὴν προσκύνηση τοῦ ἱεροῦ Εὐαγγελίου καί τοῦ Τιμίου καί Ζωοποιοῦ Σταυροῦ(24).

Ἀργότερα, μετά τὴν περίοδο τῆς εἰκονομαχίας, μέσα στὰ γενικότερα πολὺ εὐνοϊκὰ πλαίσια ἀναπτύξεως τῆς χριστιανικῆς λατρείας καί ἰδιαίτερα τῆς ἀκμῆς τῆς ὑμνογραφίας, ἔχουμε καί ἰδιαίτερη ἀκολουθία Χαιρετισμῶν γιά τόν Τίμιο Σταυρό, πού συμπεριλαμβάνεται στό Ὡρολόγιο. Γενικότερα γιά τό Σταυρό στὰ ἐκκλησιαστικά λειτουργικά βιβλία, Παρακλητικὴ, Τριώδιο, Πεντηκοστάριο, μαζί μέ τὰ προεόρτια καί τῆς κυριωνύμου ἡμέρας τῆς Ὑψώσεως, χωρίς νά συμπεριλαμβάνονται τὰ τροπάρια τῶν Μηναιῶν καί τοῦ Ὡρολογίου, ἔχουμε πάνω ἀπὸ 1750 ὕμνους πάσης φύσεως ἀφιερωμένους στόν Τίμιο Σταυρό(25). Αὐτό καί μόνο δείχνει πόσο βαθιὰ στή λατρευτικὴ μας συνείδηση εἶναι ἐμπεδωμένη ἡ τιμὴ καί ἡ προσκύνηση τοῦ Τιμίου καί Ζωοποιοῦ Σταυροῦ.

Ἐπομένως, ἡ τιμὴ καί προσκύνηση τοῦ Τιμίου Σταυροῦ ἐκδηλώθηκε, ὅπως εἶδαμε μέχρι τώρα,

- μέ τὴν ἐπίκληση τῆς δυνάμεώς του στίς διάφορες συνθήκες τοῦ βίου,
- μέ τὴν προσκύνηση τοῦ Τιμίου ξύλου,
- τὰ ἱερά προσκυνήματα,
- τὴν ἀνοικοδόμηση μέχρι σήμερα καί ἀφιέρωση ἐκκλησιῶν στόν Τίμιο Σταυρό,
- μέ ἐγκωμιαστικούς λόγους τῶν πατέρων τῆς Ἐκκλησίας(26),
- μέ εἰδικές ἀκολουθίες καί πληθώρα σχετικῶν ὕμνων κ.ἄ.

Στὴ συνέχεια θά ἐξετάσουμε ἀναλυτικὰ τίς ἑορτές τίς ἀφιερωμένες στόν Τίμιο Σταυρό, πρᾶγμα τό ὁποῖο συνιστᾷ τὴν κυριότερη λατρευτικὴ ἔκφραση τῆς Ἐκκλησίας.

2. Οἱ Ἑορτές τοῦ Τιμίου Σταυροῦ

α) Έορτή τῆς Ὑψώσεως τοῦ Τιμίου Σταυροῦ

Πρόκειται γιά τήν πιό παλαιά καί πιό σημαντική έορτή τήν ἀφιερωμένη στόν Τίμιο Σταυρό. Στήν πραγματικότητα αὐτή τήν ἡμέρα ἐνθουμούμαστε καί έορτάζουμε δύο διαφορετικά γεγονότα ἀπό τήν ἱστορία τοῦ ξύλου τοῦ Τιμίου καί Ζωοποιοῦ Σταυροῦ.

Τό πρῶτο γεγονός εἶναι ἡ εὔρεση τοῦ Σταυροῦ πάνω στόν ὁποῖο σταυρώθηκε ὁ Χριστός καί ἡ πανηγυρική ὕψωση καί προβολή του γιά εὐλογία καί ἀγιασμό τοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ ἀπό τό Μακάριο Ἱεροσολύμων στίς 14 Σεπτεμβρίου τοῦ 335.

Τό δεύτερο γεγονός εἶναι ἡ ἐπιστροφή, ὅπως εἶδαμε, τοῦ λεηλατηθέντος ἀπό τούς Πέρσες Σταυροῦ τό 629, ἐπί αὐτοκράτορα Ἡρακλείου, ἡ ἐναπόθεσή του στήν Ἐκκλησία τοῦ Σταυροῦ, πού βρίσκεται στό συγκρότημα τοῦ Μεγάλου Ναοῦ τοῦ Παναγίου Τάφου τῶν Ἱεροσολύμων καί ἡ ἐν συνεχείᾳ ἐπίσημη ἀνύψωση ἐνώπιον τοῦ λαοῦ καί ἐναπόθεσή του σέ προσκύνηση ἀπό τόν Πατριάρχη Ζαχαρία στίς 14 Σεπτεμβρίου τοῦ 630.

Βέβαια θά πρέπει ἐδῶ νά λεχθεῖ ὅτι καί στήν περίπτωση τῆς έορτῆς τῆς Ὑψώσεως ἔχουμε ἐφαρμογή τοῦ λειτουργικοῦ πλέον ἔθους τῆς συνδέσεως μεγάλων δεσποτικῶν καί θεομητορικῶν έορτῶν μέ τά ἐγκαίνια μεγάλων ναῶν πού ἀνεγέρθηκαν στά Ἱεροσόλυμα ἢ στούς τόπους γενικά πού συνέβησαν αὐτά τά γεγονότα. Ἔτσι, ὅπως ἡ έορτή τῆς Μεταμορφώσεως συνδέεται μέ τήν ἡμέρα τῶν ἐγκαινίων τοῦ Ναοῦ στό Θαβώρ (6 Αὐγούστου), ἡ έορτή τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου μέ τά ἐγκαίνια τοῦ θεομητορικοῦ καθίσματος στά Ἱεροσόλυμα (15 Αὐγούστου), ἡ έορτή τῶν Εἰσοδίων μέ τά ἐγκαίνια τοῦ ναοῦ «Ἁγία τῶν Ἀγίων» στή θέση τοῦ Ναοῦ τοῦ Σολομώντα (21 Νοεμβρίου), τό ἴδιο καί ἡ έορτή τῆς Ὑψώσεως συνδέεται μέ τά ἐγκαίνια τοῦ Ναοῦ τοῦ Σταυροῦ στά Ἱεροσόλυμα στίς 13 Σεπτεμβρίου 335.[\(27\)](#).

Γένεση καί διάδοση τῆς έορτῆς.

Τό έτος 335 στίς 13 Σεπτεμβρίου ἔγιναν τά ἐγκαίνια τοῦ Ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως, τοῦ Μαρτυρίου (Martyrium) πού κτίστηκε ἀπό τό Μ. Κωνσταντῖνο πάνω στόν τόπο τῆς ταφῆς τοῦ Χριστοῦ.[\(28\)](#) Τήν ἐπόμενη μέρα, δεδομένου ὅτι εἶχαν συγκεντρωθεῖ μέ τήν εὐκαιρία τῆς έορτῆς τῶν ἐγκαινίων πλῆθος ἐπισκόπων, κληρικῶν καί πιστῶν ἀπό διάφορα μέρη, ὁ ἐπίσκοπος Ἱεροσολύμων Μακάριος ἀνύψωσε πάνω στόν ἄμβωνα τόν Τίμιο Σταυρό προκειμένου νά τόν δοῦν καί νά τόν προσκυνήσουν τά συγκεντρωθέντα πλῆθη.[\(29\)](#) Ἔτσι γεννήθηκε ἡ έορτή τῆς Ὑψώσεως τοῦ Τιμίου Σταυροῦ («έντεῦθεν ἤρξατο ἡ σταυροφανεία»)[\(30\)](#).

Μέ τήν πάροδο τοῦ χρόνου ἡ έορτή τῶν ἐγκαινίων τῆς 13ης Σεπτεμβρίου ἀτόνησε. Παρότι ἔχει εἰδική ἀκολουθία πού διασῶζεται μέχρι σήμερα στό Μηναῖο τοῦ Σεπτεμβρίου καί διαρκοῦσαν οἱ έορταστικές ἐκδηλώσεις ὀκτώ ἡμέρες, κατέληξε σήμερα νά παίζει ἕνα προεόρτιο έορταστικό ρόλο ἔναντι τῆς έορτῆς τῆς Ὑψώσεως στίς 14 Σεπτεμβρίου, ἡ ὁποία ἀπέκτησε δεσπόζουσα θέση στό έορτολόγιο τῆς Ἐκκλησίας, καθότι «ἴσα φέρει τῇ Μεγάλῃ Παρασκευῇ».

Σύμφωνα μέ ἕνα ἀρμενικό λειτουργικό κείμενο (λεκτισιονάριο) τῆς Ἱερουσαλήμ τοῦ 420 τῆς δεύτερης ἡμέρας τῶν ὀκταήμερων έορταστικῶν ἐκδηλώσεων μέ ἀφορμή τήν ἐπέτειο τῶν ἐγκαινίων «ἔδειχναν τόν Τίμιο Σταυρό σ' ὀλόκληρο τό ἐκκλησίασμα»[\(31\)](#).

Ἡ προσκυνήτρια Αἰθερία διατυπώνει τήν ἄποψη ὅτι ἡ μέρα τῶν ἐγκαινίων τοῦ Ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως (Μαρτυρίου) συμπίπτει μέ τήν ἡμέρα τῆς εὐρέσεως τοῦ Τιμίου Σταυροῦ, καί μάλιστα δέ ἐπὶ τούτῳ ὀρίστηκε κατά τῆ γνώμη τῆς ἡ πραγματοποιίηση τῶν ἐγκαινίων νά γίνει τήν ἡμέρα τῆς εὐρέσεως, ὥστε ὁ λαός τοῦ Θεοῦ νά ἔχει τῆ δυνατότητα διπλῆς πνευματικῆς χαρᾶς.[\(32\)](#).

Ἡ ἄποψη αὐτή ἐλέγχεται ὡς ἀνακριβής, γιατί ἡ έορτή τῶν ἐγκαινίων καί ἡ έορτή τῆς Ὑψώσεως καί ἡ έορτή τῆς εὐρέσεως τοῦ Τιμίου Σταυροῦ έορτάζονταν ἀνέκαθεν καί μέχρι σήμερα ξεχωριστά καί σέ διαφορετικές ἡμερομηνίες.

Ἔτσι, ἐνῶ ἡ Ὑψωση τοῦ Τιμίου Σταυροῦ έορτάζεται παντοῦ, συμπεριλαμβανομένης καί τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας στίς 14 Σεπτεμβρίου, ἡ εὔρεση στή Δυτική Ἐκκλησία έορτάζεται στίς 3 Μαΐου. Πρόκειται γιά τήν έορτή μέ τήν ὀνομασία Inventio Sanctae Crucis, ἡ ὁποία συνδέει τήν προσκύνηση

του Τιμίου Σταυρού με πασχάλιες έορταστικές έκδηλώσεις. Αυτή ή δυτική έορτή έχει την καταγωγή της από τον έτήσιο έορτασμό των εγκαινίων της Βασιλικής του Τιμίου Σταυρού της Ρώμης, που χτίστηκε από την άγια Έλενη σε ανάμνηση του σημείου του Τιμίου Σταυρού που εμφανίστηκε στο Μ. Κωνσταντίνο. Δεδομένου ότι ή Ρώμη από τις άρχές του στ' αιώνα γνωρίζει την έορτή της εύρέσεως του Τιμίου Σταυρού, στις 3 Μαΐου, μόλις στά μέσα του ζ' αιώνα άρχισε νά προβάλλει σε προσκύνηση τό Τιμίο Ξύλο του Σταυρού ένώπιον του λαού στις 14 Σεπτεμβρίου στη βασιλική του Βατικανού(33). Ο πάπας Σέργιος Α' (687-701), που καταγόταν από την Αντιόχεια, εισήγαγε στο ρωμαϊκό έορτολόγιο την έορτή της Ύψώσεως(34).

Στήν Αιθιοπική Έκκλησία ή εύρεση του Τιμίου Σταυρού έορτάζεται στις 4 Μαΐου ένώ στους Κόπτες στις 6 Μαρτίου. Άργότερα επί του αυτοκράτορα Ήρακλείου έχουμε επανάληψη του γεγονότος της Ύψώσεως του Τιμίου Σταυρού στις 14 Σεπτεμβρίου του 630, καθότι επέστρεψε στη θέση του, λεηλατηθείς από τους Πέρσες, ο Τιμιος Σταυρός. Η δεύτερη αυτή ιστορική ύψωση του Τιμίου Σταυρού επί της εποχής του Ήρακλείου, σύμφωνα με τον άγιο Νεκτάριο Πενταπόλεως συνετέλεσε στη γενίκευση της έορτής της Ύψώσεως σε Άνατολή και Δύση(35). Μάλιστα δέ δέν είναι τυχαίο ότι τά λειτουργικά βιβλία άρχίζουν νά καταχωρούν την έορτή στις 14 Σεπτεμβρίου στά μέσα του ζ' αιώνα(36).

Πάντως ή έορτή της Ύψώσεως, έχοντας ιεροσολυμήτικη καταγωγή, στην άρχή είχε έναν τοπικό χαρακτήρα μέχρι τή μεταφορά του Τιμίου Ξύλου για περισσότερη ασφάλεια στην Κωνσταντινούπολη τό 634 - 635. Αυτή ή μεταφορά λόγω και της όλοένα αυξανόμενης σημασίας της Κωνσταντινούπολης ως λειτουργικού κέντρου, καθότι ήταν και πρωτεύουσα της αυτοκρατορίας, έδωσε μία περαιτέρω ώθηση για την εξάπλωση της έορτής της Ύψώσεως.

Η τελετή της Ύψώσεως, διά της οποίας τιμάται ο Τιμιος Σταυρός στις 14 Σεπτεμβρίου, στά Ίεροσόλυμα διατηρήθηκε μέχρι σήμερα, όπως όρίζεται στην τάξη της ακολουθίας της 14ης Σεπτεμβρίου και συγκεκριμένα: την παραμονή γίνεται άρχιερατική λειτουργία με Λιτή στό Ναό της Άναστάσεως. Τήν επόμενη μέρα, μετά τή λειτουργία, ο προεστώς μεταφέρει τό σταυρό στον τόπο της εύρέσεως και ο χορός ψάλλει «Σταυρόν χαράξας Μωϋσής.....». Μετά από την προσευχή στον τόπο της εύρέσεως ο επίσκοπος Θαβώρ πηγαίνει έν πομπή στό Γολγοθά, όπου γίνεται ή πανηγυρική Ύψωση του Σταυρού και ακολουθεί ή απόλυση. Τέλος, όλοι οδηγούνται στον Πατριάρχη όπου ψάλλεται πολυχρόνιο του(37).

Στήν Κωνσταντινούπολη, της κυριώνυμης ήμέρας της έορτής, 14 Σεπτεμβρίου, προηγούνταν επί τετραήμερο ή προσκύνηση του Σταυρού. Στις 14 γινόταν ή πανηγυρική Ύψωση όπως παλαιά στά Ίεροσόλυμα και στή συνέχεια ή έορτή επέκτεινόταν μέχρι την προσεχή Κυριακή(38).

Η έορτή της Ύψώσεως σε αντίθεση με τις άλλες δεσποτικές έορτές τιμάται με αυστηρή νηστεία, καθόσον είναι ανάμνηση της σταυρικής θυσίας του Χριστού και είναι σαν τή Μ. Παρασκευή. Γι' αυτό και στα βιβλικά άναγνώσματα της θείας λειτουργίας, τό μέν άποστολικό άνάγνωσμα αναφέρεται στη σημασία της σταυρικής θυσίας και του σταυρού του Χριστού (Α' Κοριν. 1, 18-24), τό δε ευαγγελικό άνάγνωσμα περιγράφει σκηνές της σταυρώσεως (Ιωάν. ιθ', 6-11, 13-20, 25-28, 30). Η όλη δε ύμνογραφία της ήμέρας κινείται στό έκτενέστατο πεδίο των προτυπώσεων του μυστηρίου του σταυρού, της περιγραφής της σταυρικής θυσίας του Χριστού και των καρπών της καθώς και της από μέρους των πιστών συμμετοχής στό μυστήριο του σταυρού του Χριστού.

β) Έορτή της Σταυροπροσκυνησεως (Κυριακή Γ' Νηστειών).

Μιά πρώτη αιτιολόγηση της εμφάνισης αυτής της έορτής είναι ότι πρόκειται για έορτή που προέκυψε «μᾶλλον εκ μεταθέσεως της αναμνήσεως της εύρέσεως του Τιμίου Σταυρού (6 Μαρτίου)»(39).

Άλλη άποψη, με ειδικό συσχετισμό την τελετή της προσκύνησης του Τιμίου Σταυρού στό λειτουργικό σημείο μεταξύ του τέλους του όρθρου και της έναρξης της θείας λειτουργίας, άνάγει την καταγωγή της στην ειδική τελετή της προβολής σε επίσημη προσκύνηση του Τιμίου Σταυρού, παλαιά στά Ίεροσόλυμα και άργότερα στην Κωνσταντινούπολη, τή Μεγάλη Παρασκευή. Όμως αυτή ή λειτουργική παλαιά πράξη έχασε την αίγλη της καθόσον αντικαταστάθηκε από τά εγκώμια της Μ. Παρασκευής, μεταγενέστερο όπωσδήποτε λειτουργικό μέρος. Ένώ, αντίθετα, διατήρησε τή λειτουργική της παλαιά σημασία στους Σύριους, τους Κόπτες της Αιγύπτου και τους Άρμένιους(40).

Όμως τό θέμα άπαιτεί άναλυτικότερη προσέγγιση και σ' αυτό μᾶς βοηθεϊ έξαιρετικά τό έργο του Gerard Bonnet (νυν ιερομονάχου Μακαρίου Σιμωνοπετρίτη), La Mystagogie du temp liturgique dans le Triodion, σε

ρουμανική μετάφραση με τίτλο: Triodul explicat, από τό διάκονο Ioan. Ică jr, εκδόσεις «Deisis», Sibiu 2000, όπου και στό έξῆς παραπέμπουμε(41).

Κατ' άρχάς γίνεται ή ύπενθύμιση, με άναφορά σέ ιεροσολυμήτικο χειρόγραφο τοῦ 13ου αιώνα, ότι ή έορτή τοῦ Σταυροῦ τήν τρίτη έβδομάδα τῆς Μ. Τεσσαρακοστῆς ονομάζεται «έορτή τῆς τρίτης προσκύνησης τοῦ Σταυροῦ»(42).

Αυτό τόν οδηγεί στην πρώτη τοποθέτηση ότι ή έορτή τῆς Σταυροπροσκύνησης συμπληρώνει τήν έορτή τῆς Ὑψώσεως τοῦ Τιμίου Σταυροῦ ή όποία συνεόρταζε και τήν εὔρεση τοῦ Τιμίου Σταυροῦ από τήν άγία Ἐλένη, και τήν έορτή τῆς προόδου τοῦ Τιμίου Σταυροῦ τῆς 1ης Αὐγούστου, ή όποία ύπενθυμίζει τή νίκη τοῦ Αὐτοκράτορα Ἡρακλείου κατά τῶν Περσῶν και τήν έπιστροφή τοῦ Τιμίου Σταυροῦ στην Ἱερουσαλήμ τό έτος 630(43).

Σύμφωνα με τή γνώμη άλλων, συνεχίζει ό ιερομόναχος Μακάριος αυτός ό τρίτος έορτασμός έλκει τήν καταγωγή του από τή μεταφορά τεμαχίου Τιμίου Ξύλου στην Ἀπαμεία πού δόθηκε από τόν άρχιεπίσκοπο Ἱεροσολύμων στόν Ἀλφειό, έπίσκοπο Ἀπαμείας(44). Ὁμολογεῖ ότι εἶναι δύσκολη ή έπισήμανση πληροφοριῶν γιά τήν καταγωγή αὐτῆς τῆς έορτῆς. Ἐπισημαίνει όμως ότι φαίνεται ώσάν νά εἶναι πλέον καθιερωμένη έορτή στην Κωνσταντινούπολη μεταξύ τῶν έτῶν 715-730, καθόσον ό Πατριάρχης Γερμανός τῆς άφιέρωσε τότε μία όμιλία(45). Ἐν ή 5η όμιλία τοῦ Πατριάρχη Σωφρονίου Ἱεροσολύμων γιά τήν προσκύνηση τοῦ Τιμίου Σταυροῦ «τῆ μέση έβδομάδι τῆς άγίας Τεσσαρακοστῆς» εἶναι αὐθεντική, τότε αυτό κατά τόν ιερομόναχο Μακάριο έπιτρέπει τή χρονολόγηση τῆς έορτῆς πριν από τό ζ' αιώνα(46).

Γιά μεγάλο χρονικό διάστημα αὐτή η έορτή παρέμεινε ώς ιδιαίτερη έορτή τῆς Κωνσταντινουπόλεως και μάλιστα τοῦ καθεδρικοῦ Ναοῦ τῆς Ἁγίας Σοφίας(47). Στό Τυπικό τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας (θ' - ι' αἰῶνες) ή έορτή τῆς Σταυροπροσκύνησης καταχωρίζεται ακριβῶς στό μέσο τῆς Μεγάλης Τεσσαρακοστῆς, ήμέρα Τετάρτη, όχι Κυριακή. Τή συγκεκριμένη Κυριακή (Γ' Νηστειῶν) αναγγέλλεται μόνο ή τιμητική προσκύνηση τοῦ Σταυροῦ τήν προσεχή έβδομάδα(48). Ἡ τάξη αὐτή έπεκτάθηκε σέ όλόκληρη τή Δ' έβδομάδα τῶν Νηστειῶν, ώστε νά μπορέσει ό λαός τῆς πρωτεύουσας τῆς αὐτοκρατορίας νά προσκυνήσει τό ξύλο τοῦ Τιμίου Σταυροῦ, οι άνδρες τήν Τρίτη και τήν Τετάρτη και οι γυναῖκες τήν Πέμπτη και τήν Παρασκευή(49).

Στή Μονή τῆς Εὐεργέτιδος (ια' -ιβ' αἰών.) τήν Τρίτη τό έσπέρας έτελεῖτο άγρυπνία γιά τήν έορτή τοῦ Σταυροῦ(50) παρότι ἤδη εἶχε άφιερωθεί ή Κυριακή σ' αὐτή τήν έορτή. Τότε εψάλλετο μία ακολουθία παρόμοια με τή διαλαμβανόμενη στό σημερινό βιβλίο τοῦ Τριωδίου μετά τό πέρας τῆς όποίας γινόταν έξοδος με τόν Τίμιο Σταυρό, όπως συνέβαινε και τίς ήμέρες Τετάρτη και Παρασκευή(51).

Ἐν τό κθ' κεφ. τοῦ Α' βιβλίου τοῦ έργου «Ἐκθεσις τῆς Βασιλείου τάξεως» τοῦ Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογέννητου δέν εἶναι κάποια προσθήκη, τότε θά μπορούσε νά χρονολογηθεῖ ή τιμητική προσκύνηση τοῦ Σταυροῦ τήν Γ' Κυριακή τῶν Νηστειῶν άκόμη από τούς θ' - ι' αἰῶνες(52).

Αὐτή ή έλξη και μεταφορά τῆς έορτῆς τῆς ήμισεύσεως τῆς νηστείας στην Γ' Κυριακή καταγράφεται και στό Τυπικό τῆς Μονῆς τοῦ Σωτῆρος τῆς Μεσσήνης(53).

Ἐτσι σιγά-σιγά γενικεύτηκε ή έβδομαδιαία τιμητική προσκύνηση τοῦ Σταυροῦ στό μέσο τῆς Μ. Τεσσαρακοστῆς, χωρίς νά ξεχωρίζει όλως ιδιαίτερα κάποια μέρα. Αὐτό όδήγησε τή μεταφορά τῆς έορτῆς τήν Κυριακή γιά περισσότερη λαμπρότητα(54).

Στό σημερινό βιβλίο τοῦ Τριωδίου προβλέπεται από τήν τάξη ό συνεορτασμός με τά άναστάσιμα τῆς Κυριακῆς, όπως εξάλλου γίνεται και με τόν έορτασμό τῆς έορτῆς τῆς Ὑψώσεως όταν τυχαίνει ήμέρα Κυριακή.

Θά πρέπει άκόμη νά αναφερθεῖ ότι ό ιερομόναχος Μακάριος έπισημαίνει τό γεγονός ότι τήν Δ' έβδομάδα τῶν Νηστειῶν στην Α' ώρα τῶν ήμερῶν Δευτέρα, Τετάρτη και Παρασκευή, αντί τῶν προβλεπομένων στίχων «Τά διαβήματά μου κατεύθυνον...», λέμε τό τροπάριο τοῦ Σταυροῦ: «τόν Σταυρόν Σου προσκυνοῦμεν...». Ἐπίσης ή Τετάρτη και ή Παρασκευή τῆς Δ' έβδομάδας δέν έχουν άπλά μεθέορτο χαρακτήρα, αλλά έχουν όλόκληρο κανόνα άφιερωμένο στόν Τίμιο Σταυρό με ταυτόχρονη μεταφορά τοῦ έορτασμοῦ τοῦ άγίου τῆς ήμέρας στην ακολουθία τοῦ αποδειπνοῦ. Ἐπίσης δίδεται ή πληροφορία ότι στή Μονή τῆς Εὐεργέτιδος τήν Τετάρτη τῆς Δ' έβδομάδας, καθότι εἶναι τό κέντρο τῆς ήμισεύσεως τῆς Τεσσαρακοστῆς, γινόταν νηστεία άνάλογη με τό Σάββατο και τήν Κυριακή, παρά τό γεγονός ότι οι έορτές τοῦ Σταυροῦ έχουν πένθιμο

χαρακτήρα. Στην προκειμένη περίπτωση προβλεπόταν αυτός ο τρόπος τῆς νηστείας γιά νά τονιστεῖ ἀκριβῶς ἡ σημασία τοῦ κέντρου τῆς πορείας πρὸς τὰ Πάθη τοῦ Χριστοῦ. Στὴ Μονὴ τοῦ Στουδίου αὐτὴ τὴν ἐβδομάδα ὁ Τίμιος Σταυρὸς ἐτίθετο εἰς προσκύνηση καθημερινά μετὰ τὴν Θ΄ ὥρα.

Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο ὁλόκληρη ἡ Δ΄ ἐβδομάδα τῶν Νηστειῶν εἶναι ὡς μία ἐβδομάδα πού ἀκτινοβολεῖ τὸν Τίμιο Σταυρὸ. Καί μάλιστα μία λαμπρὰ ἀκτινοβολία τοῦ σταυροῦ πού ἐπιτρέπει αἰσιοδοξία καί παραμερίζει ὅλα τὰ ἄλλα θέματα διδασκαλίας, ἀφοῦ κυριαρχεῖ τὸ θέμα τοῦ Σταυροῦ(55).

Ἐνδεικτικά ἀναφέρουμε ὅτι ἡ ἐβδομάδα αὐτὴ ὀνομάζεται «σταυροφόρος ἐβδομάς»(56) πού ἔχει ὡς κύριο χαρακτηριστικὸ τὴν «φωτοφόρου τοῦ σταυροῦ προσκύνηση»(57). Τελικά, μόλις τὴν Παρασκευὴ τῆς Δ΄ ἐβδομάδας τὸ ἑσπέρας οἱ ἀναφορὲς στὸν Τίμιο Σταυρὸ περιορίζονται, ἀφήνοντας ἐν τούτοις κάποια ἴχνη καί σὴν ὑμνολογία τοῦ Σαββάτου τῆς Δ΄ ἐβδομάδας(58).

γ) Ἡ πρόοδος τοῦ Τιμίου Σταυροῦ (1 Αὐγούστου).

Πρόκειται γιά ἑορτὴ πού συμπίπτει μέ τὴν πρώτη ἡμέρα τῆς νηστείας τῆς ἑορτῆς τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου καί θεσπίστηκε σέ ἀνάμνηση τῆς ἀπαλλαγῆς τῶν Βυζαντινῶν, μέ τὴ βοήθεια τοῦ Τιμίου Σταυροῦ, ἀπὸ τὴν ἐπίδρομὴ τῶν Σαρακηνῶν ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ αὐτοκράτορα Μανουήλ Κομνηνοῦ. Στὴν Κωνσταντινούπολη κατὰ τὴν ἑορτὴ αὐτὴ γινόταν λιτάνευση (πρόοδος) τοῦ Τιμίου Σταυροῦ.

δ) Μνήμη τοῦ ἐν οὐρανῷ φανέντος σημείου τοῦ Τιμίου Σταυροῦ (7 Μαΐου) τὴν ἐποχὴ τοῦ Κωνσταντίου (337-361), γιοῦ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου. Τὸ θαῦμα ἀναφέρει ὁ ἅγιος Κύριλλος Ἱεροσολύμων σέ ἐπιστολὴ του πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Κωνσταντίο(59).

ε) Τέλος, ἐντὸς τῆς ἐβδομάδος ἔχουμε δύο ἡμέρες ἀφιερωμένες στὸν Τίμιο Σταυρὸ καί γι' αὐτὸ τὸ λόγο τὸ βιβλίον τῆς Παρακλητικῆς περιλαμβάνει εἰδικὰ τροπάρια καί κανόνες πού ἀναφέρονται στὴ Σταύρωση τοῦ Κυρίου, στὸν Τίμιο Σταυρὸ καί μᾶς ὑπενθυμίζουν τόσο συχνά τὴν διὰ τῆς θυσίας τοῦ Σταυροῦ λύτρωσή μας. Μάλιστα δέ κατὰ ἀρχαία παράδοση καί τάξη τῆς Ἐκκλησίας οἱ ἡμέρες αὐτές τιμῶνται μέ ὑποχρεωτικὴ νηστεία(60).

3. Ἀπὸ τὸ Σταυρὸ τοῦ Χριστοῦ, διὰ μέσου τοῦ ξύλου καί τοῦ σημείου τοῦ Τιμίου Σταυροῦ, στό σταυρὸ τοῦ πιστοῦ.

Ὅποιαδήποτε βαθυστόχαστη ἀναφορὰ στό Σταυρὸ τοῦ Χριστοῦ, στὴ σταυρικὴ θυσία τοῦ Κυρίου, ὅποιαδήποτε καί ὀσηδήποτε τιμητικὴ προσκύνηση τοῦ ξύλου καί τοῦ σημείου τοῦ Τιμίου καί ζωοποιοῦ σταυροῦ, ὅπου αὐτὸ ἐμφανίζεται, χωρὶς τὴν ἐν συνειδήσει ἄρση τοῦ προσωπικοῦ μας σταυροῦ θα κατανοῦσε, τὸ λιγότερο, εὐσεβῆς ἀδολεσχία καί ματαιοπονία. Οἱ τρεῖς αὐτές πραγματικότητες: σταυρὸς τοῦ Χριστοῦ, σημεῖο τοῦ σταυροῦ καί σταυρὸς τοῦ πιστοῦ συνδέονται ἄρρηκτα. Αὐτὸ ἐξάλλου ἔρχονται νά προβάλλουν ἐνώπιόν μας καί νά μᾶς παρακινήσουν σὲ ἀνάλογη ἀνταπόκριση προσωπικῆς ἐμπειρίας ὅλες οἱ ἑορτές τοῦ Σταυροῦ, κάθε ὑμνολογικὴ ἀναφορὰ στό ὅλο μυστήριον τοῦ σταυροῦ. Διότι τελικά ὅλες αὐτές καί οἱ τρεῖς πραγματικότητες συνθέτουν τὸ ἐνιαῖο μυστήριον τῆς ἐν Χριστῷ καί διὰ τοῦ Σταυροῦ ἀπολυτρώσεως.

«Ὅταν μιᾶμε γιά τὸ Σταυρὸ τοῦ Χριστοῦ, γιά τὴ σταυρικὴ Του θυσία, ὅπωςδήποτε στεκόμαστε μέ εὐλάβεια μπροστὰ στό ξύλον τοῦ Σταυροῦ, πάνω στό ὅποιο ἔγινε ἡ θυσία τοῦ Χριστοῦ, αἰσθανόμαστε τὴ δύναμη πού ἔχει πάνω μας τὸ σημεῖο τοῦ Σταυροῦ καί ταυτόχρονα προσπαθοῦμε νά ζοῦμε κατὰ τέτοιο τρόπο, ὥστε καί ὁ δικὸς μας σταυρὸς νά φωτιστεῖ ἀπὸ τὸ φῶς τοῦ Σταυροῦ τοῦ Χριστοῦ, νά γεμίσει μέ τὸ φῶς τῆς σταυρικῆς Του θυσίας, νά γίνῃ τελικά ὁ σταυρὸς μας σταυρὸς Του, ὅπως καί ὁ δικὸς Του σταυρὸς μπορεῖ καί πρέπει νά γίνῃ σταυρὸς μας»(61).

Αὐτὴ τὴν τελευταία ἐμπειρικὴ σχέση εἶχε ὑπ' ὄψη του ὁ Ἀπ. Παῦλος ὅταν ἀναφωνοῦσε: «Χριστῷ συνεσταύρωμαι»(62) ἢ τὴν ἄλλη ἀνάλογη ἐμπειρία: «ἐγὼ γάρ τὰ στίγματα τοῦ Ἰησοῦ ἐν τῷ σώματί μου βαστάζω»(63).

Μετὰ ἀπὸ ὅλα ὅσα ἀναφέρθηκαν προηγούμενα καθίσταται πλέον φανερό γιὰ τὴν Ἐκκλησίαν ἔχει δώσει τόσο μεγάλη λειτουργικὴ σημασία, τέτοια ἑορτολογικὴ καί ὑμνολογικὴ ἔκταση στὸν Τίμιο Σταυρὸ. Ἐμεῖς μονάχα μέ πίστη, συνείδηση καί συναίσθημα ἄς ἀναφωνοῦμε εὐκαίρως ἀκαίρως: «Σταυρέ τοῦ Χριστοῦ σῶσον ἡμᾶς τῇ δυνάμει σου».

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ:

1. Πρβλ. Δευτερον. 21, 23: «ὅτι κεκατηραμένος ὑπὸ Θεοῦ πᾶς κρεμᾶμενος ἐπὶ ξύλου».
2. Γαλ. 6, 14: «ἐμοὶ δε μη γένοιτο καυχᾶσθαι εἰ μὴ ἐν τῷ σταυρῷ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ ἐμοὶ κόσμος ἐσταύρωται καὶ γὰρ κόσμος»· πρβλ. Κολασ. 1, 20 καὶ 2, 14.
3. V. Grumel, Images (culte des), Dictionnaire de Teologie Catholique, Paris 1923-1950, VII, παρά Ene Braniște, Liturgica Generală I, Calafți 2002, σ. 171, σημ. 22.
4. Εὐσεβίου Καισαρείας, Εἰς τὸν βίον τοῦ Κωνσταντίνου, P.G. 20, 1085C· Ἀλεξάνδρου Κορακίδη, Ἡ εὔρεσις τοῦ Τιμίου Σταυροῦ, Ἀθῆναι 1983, σ. 58-59.
5. Ene Braniște, ὁ.π.
6. Τερτυλλιανός, Apologeticum, XVI, P.L. τόμ. I, 365 κ.έξ.· Minucius Felix, Octavius, IX-XII, P.L. τόμ. III, 260 κ.έξ.· Ὀριγένης, Κατὰ Κέλσου, P.L. τόμ. 11, 869B-C.
7. Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας, Λόγοι κατὰ Ἰουλιανοῦ, P.G. τόμ. 76, 796D-797A. Ἀξιοσημεῖωτο εἶναι τὸ γεγονός ὅτι στή Ρουμανία στήν περιοχή τῆς Τρανσυλβανίας, πάνω στίς ὀροφές, στίς εἰσόδους τῶν σπιτιῶν τῶν ὀρθοδόξων χριστιανῶν, ἀλλά καί στίς διασταυρώσεις τῶν δρόμων, ἀκόμη καί σήμερα συναντᾶμε ἀνάλογα μέ τήν περίπτωση σιδερένιους ἢ ξύλινους σταυρούς.
8. De corona militis, P.L., τόμ. II, 80.
9. Ὁ.π., 3, 11.
10. Β.Ε.Π.Ε.Σ. τόμ. 34, σ. 168: «ἐπὶ μετώπου μετά παρρησίας δακτύλους ἢ σφραγίς (=νά κάνεις μέ τά δάχτυλά σου τό σημεῖο τοῦ σταυροῦ μέ θάρρος καί ἐμπιστοσύνη) καί ἐπὶ πάντων ὁ σταυρός γενέσθω: ἐπὶ ἄρτων βιβρωσκομένων καί ἐπὶ ποτηρίων πινομένων, ἐν εἰσόδοις, ἐν ἐξόδοις, πρό τοῦ ὕπνου, κοιταζομένοις καί διανισταμένοις, ὀδεύουσι καί ἡρεμοῦσι. Μέγα τό φυλακτήριον, δωρεάν διά τοῦς πένητας, χωρίς καμάτου διά τοῦς ἀσθενεῖς ἐπειδή παρά Θεοῦ ἡ χάρις. Σημεῖον πιστῶν καί φόβος δαιμόνων».
11. Ὁ.π., σ. 172.
12. Εὐσεβίου Καισαρείας, Εἰς τὸν βίον τοῦ Κωνσταντίνου, P.G. 20, 944A-C. Πρὶν ἀπό τόν Εὐσέβιο μαρτυροῦν τό γεγονός οἱ ἱστορικοί: 1) Λακτάνιος, στό βιβλίον του «Περὶ τοῦ θανάτου τῶν διωκτῶν τῶν χριστιανῶν», πού ἔγραψε τό 314 καί 2) Νακτάριος ὁ ρήτωρ στό βιβλίον του «Παναγυρικός εἰς τόν Κωνσταντῖνον», πού ἔγραψε τό 321, ἐνῶ ὁ Εὐσέβιος ἔγραψε τά ὡς ἄνω γύρω στό 330-335 (βλ. Ἀρχιμ. Μελετίου Καλαμαρά, νῦν Μητροπ. Νικοπόλεως καί Πρεβέζης, Τό σημεῖον τοῦ Τιμίου Σταυροῦ, Ἀθῆναι 1970, σ. 27).
13. Ὁπως: Εὐσέβιος, ὁ.π., 1090C-D· Κύριλλος Ἱεροσολύμων, Ἐπιστολή πρός Κωνσταντῖνον, P.G. 33, 1168B· Ἀμβρόσιος Μεδιολάνων, Oratio de obitu Theodosii, P.L. 16, 1042 κ.έξ.· Θεοδώρητος, Ἐκκλησιαστική Ἱστορία, P.G. 82, 960A-C.
14. P.G. 33, 4 Κατήχ., 468B-469A.
15. P.G. 48, 826 («οὗτος ἐν τῇ ἱερᾷ τραπέζῃ... ἐν σκεύεσιν ἀργυροῖς, ἐν χρυσεῖς, ἐν μαργαρίταις...»).
16. Marin Braniște, Insemnarile de calatorie ale peregrinei Egeria, περιοδ. Mitropolia Olteniei, ἀριθμ. 4-6, Craiova 1982, σ. 364-365. Ε. Θεοδώρου, Τό ὁδοιπορικόν τῆς Αἰθερίας ἐξ ἐπόψεως λειτουργικῆς, Θεολογία 61 (1990), σ. 132-137. Αἰθερίας, ὁδοιπορικόν τῶν ἁγίων τόπων καί Σινᾶ, μετάφρ. ἱερομ. Νικοδήμου

Μπαρούση, Αθήνα 1989, σ. 84-91.

17. Ene Braniște, ὄ.π.

18. Θεοφάνη Ὁμολογητή, Χρονογραφία, P.G. 108, 691.

19. Ene Braniște, ὄ.π.

20. L' Église en prière, IV La liturgie et le temps, Paris 1983, σ. 114.

21. Πού δυστυχῶς διασώζονται μέχρι σήμερα. Πρβλ. «διαμαρτυρία» τοῦ Ἱ. Φουντούλη διά τήν πληθώρα δικεφάλων ἀετῶν πάνω σέ ὁ,τιδήποτε ὑπάρχει μέσα στην Ἐκκλησία (βλ. θεία λατρεία καί τέχνη – σχέσεις λατρείας καί τεχνῶν στόν ὀρθόδοξο ναό, περιοδ. Ὁρθοδοξία, τεύχ. β', Ἀπρίλιος-Ἰούλιος 1996, σ. 229-230).

22. Cod. Iustinianus, I, 1, τίτ. 8, παρά Ene Braniște, ὄ.π., σ. 174· Ioanne Cabassutio, Notitia Consilliorum Sanctae Ecclesiae, Lugduni, 1670, σ. 43.

23. Μάλιστα ὁ κανόνας θέτει τό βάρος τῆς προσκύνησης στήν ἐνσυνείδητη τιμητική προσκύνηση, χρησιμοποιῶντας τίς ἐκφράσεις: «ὅθεν καί νῶ καί λόγῳ καί αἰσθήσει τήν προσκύνησιν αὐτῶ ἀπονέμοντες...». Ὁ δέ Βαλσαμών ἐρμηνεύοντας τά ὡς ἄνω σημειώνει: «...νῶ μέν, δι' εὐχαριστίας σιωπηρᾶς· λόγῳ δέ διά τῆς πρός πάντας ὁμολογίας τοῦ γεγονότος ἀγαθοῦ πρός ἡμᾶς· καί αἰσθήσει, ὅταν καί πραγματικῶς τοῦτον ὀρῶντες, κατασπαζόμεθα» (βλ. Σύνταγμα ..., Ράλλη - Ποτλῆ, τόμ. β', σ. 475).

24. Ene Braniște, ὄ.π., σ. 174 καί σημ. 64, ὅπου παραπομπή σέ μετάφραση στα ρουμανικά ἀπό τόν ἴδιο τοῦ σχετικοῦ κειμένου ἀπό τά Πρακτικά τῆς Ζ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου (βλ. Ene Braniște, teologia Icoanelor, περιοδ. Studii Teologice, 1952, ἀριθμ. 11-12, σ. 1078-1114).

25. C. Buzescu, Sfînta Cruce în imnologia cultului ortodox, περιοδ. "Ortodoxia", 1982, ἀριθμ. 2, σ. 281.

26. Β. Ψευτογκᾶ, Αἱ περί τοῦ σταυροῦ καί πάθους τοῦ Κυρίου ὁμιλίες τῶν ἀνατολικῶν πατέρων καί συγγραφέων ἀπό τοῦ II μέχρι καί τοῦ IV αἰῶνος, Θεσσαλονίκη 1985.

27. Ἱ. Φουντούλη, Λειτουργική Α', Θεσσαλονίκη 2004, σ. 126.

28. Εὐσεβίου Καισαρείας, ὄ.π., 1085A-B· Ἱ. Φουντούλη, Λογική Λατρεία, ἐκδ. β', Αθήνα 1984, σ. 222· Ene Braniște, Liturgica Generală, ὄ.π., σ. 175, σημ. 69, ὅπου μέ παραπομπή στόν Α. Baustark (βλ. Rits et fêtes liturgiques, περιοδ. «Irenikon», 1935, ἀριθμ. 1, σ. 41) δίδεται ἡ πληροφορία ὅτι ἡ ἡμερομηνία αὐτή συμπίπτει μέ τά ἐγκαίνια τοῦ εἰδωλολατρικοῦ ρωμαϊκοῦ ναοῦ τῆς Ἀφροδίτης, πού οἰκοδομήθηκε ἀπό τό ρωμαῖο αὐτοκράτορα Ἀδριανό στόν τόπο τοῦ Παναγίου Τάφου καί φυσικά γίνεται ἡ ἀνάλογη παρατήρηση περί τῆς ἀκολουθούμενης ἐκκλησιαστικῆς πολιτικῆς ἀπό τό Μ. Κωνσταντῖνο. Ὅπως δηλαδή ὁ αὐτοκράτορας Ἀδριανός μέ τήν ἀνοικοδόμηση τοῦ εἰδωλολατρικοῦ ναοῦ θέλησε νά «σκεπάσει», ὅπως προεῖπαμε, τά ἔχνη τῆς χριστιανοσύνης, τό ἀντίθετο ὁ Μ. Κωνσταντῖνος θέλησε νά ἀναδείξει τούς ἁγίους τόπους πού συνδέθηκαν μέ τή ζωή τοῦ Κυρίου.

29. Ἱ. Φουντούλη, ὄ.π.· Ἀ. Κορακίδη, ὄ.π., σ. 62.

30. Χρονικόν Πασχάλιο, P.G. 92, 713.

31. A. Renoux, Le codex armenien Jerusalem 121, II edition..., Turnhout, Brepols, 1971 (Patrologia Orientalis 36), σ. 363, παρά A.G. Martimort, ὄ.π., σ. 114, σημ. 8.

32. Πρβλ. Marin Braniște, ὄ.π., σ. 378.

33. P. Jounel, Le culte de la Croix dans la liturgie romaine, σ. 75-82 καί 87-91 παρά A.G. Martimort, ὄ.π., σ. 114, σημ. 9.

34. Ene Braniște, ὄ.π., σ. 176, σημ. 74, ὅπου ὑπάρχουν παραπομπές πού στηρίζουν αὐτή τήν ἄποψη, ἀλλά καταχωρεῖται καί ἡ ἄποψη τοῦ Gr. Pletosu ὅτι ἡ ἐορτή τῆς Ὑψώσεως θα μπορούσε νά εἰσαχθεῖ στή Δύση

ἀπό τόν πάπα Ὀνόριο Α΄ (625-638).

[35.](#) Νεκταρίου Κεφαλά, Ἱστορική μελέτη περί τοῦ τιμίου σταυροῦ, Ἀθήναι 1914, σ. 32, παρά Α. Κορακίδη, ὁ.π., σ. 63, σημ. 6.

[36.](#) A.G. Martimort, ὁ.π., σ. 114.

[37.](#) Περιοδ. «Νέα Σιών», Ἱερουσαλήμ, Αὐγουστος-Ὀκτώβριος 1961, σ. 234.

[38.](#) Dictionaire d' Archéologie chrétienne et de Liturgie, ed. F. Cabrol, H. Leclercq καί H. Marron, Paris 1903 κ.έξ. III, 3139.

[39.](#) Ι. Φουντούλη, Λειτουργική Α΄, ὁ.π., σ. 123-124.

[40.](#) Ene Braniște, ὁ.π., σ. 176.

[41.](#) Τά ἀφορῶντα στήν Γ΄ Κυριακή τῶν Νηστειῶν (Σταυροπροσκύνηση) ἔχουν πρωτο-δημοσιευθεῖ καί ὡς αὐτοτελές ἄρθρο στό περιοδικό Irenikon 52 (1979), ἀριθμ. 1, σ. 34-53, ἀριθμ. 2, σ. 200-213.

[42.](#) Ἱερομονάχου Μακαρίου, Triodul explicat, σημ. 1 ὅπου γίνεται παραπομπή στόν κωδ. ὑπ' ἀριθμ. 336 τῶν Ἱεροσολύμων τοῦ γ' αἰώνα, φ. 223· Karabinov, I., Postanaia Triod', Istoriceskij obzor eja plana, sostava, redaktsii i Slavjanskikh perevodov, Skt. Petersburg, 1910, σ. 33· Κάλλιστος Μιλιάρας, Ἱστορική ἐπίσκεψις τοῦ Τριωδίου, Τό σχέδιον καί ὁ καταρτισμός αὐτοῦ, Ν. Σιών, Ἱερουσαλήμ 29 (1934), σ. 178.

[43.](#) Ἱερομ. Μακαρίου, ὁ.π., σ. 337, σημ. 2 ὅπου καί παραπέμπει: Ostrogorsky, Histoire de l' état byzantin, ἔκδ. II, Paris 1977, σ. 132· A. Frolov, "La vraie croix et les expéditions d' Heraclius en Perse", Revue des études byzantines 2, σ. 88· Κάλλιστος Μιλιάρας, ὁ.π., σ. 178.

[44.](#) Γιά τήν πληροφορία – θέση αὐτή παραπέμπει στούς Karabinov, ὁ.π., Κ. Μιλιάρας, ὁ.π., J. Hallit, La Croix dans le rite byzantin, histoire et théologie, σ. 199 κ.έξ., Π. Μπεναρδάκης, Le culte de la Croix chez le Grecs, "Échos d' Orient", 1901-1902, σ. 258-260.

[45.](#) Ἱερομ. Μακαρίου, ὁ.π., σ. 337, σημ. 4 ὅπου γίνεται σχετική παραπομπή, ὅπως: P.G. 98, 221-224. Παράλληλα δίδεται ἡ πληροφορία ὅτι ὁ H.G. Beck (Kirche und theologische Literatur im byzantinischen Reich, München 1959, σ. 475) ἀποδίδει αὐτή τήν ὁμιλία στόν Πατριάρχη Γερμανό Β΄ (1222-1240). Ἐπίσης οἱ ὁμιλίες «εἰς τήν προσκύνησιν τοῦ τιμίου καί ζωοποιοῦ σταυροῦ, τῇ μέσῃ ἐβδομάδι τῶν νηστειῶν» (P.G. 52, 835, P.G. 62, 747 καί ἰδιαίτερα P.G. 59, 675) τοῦ Ψευδοχρυσοστόμου ἐκφωνήθηκαν γιά τόν ἴδιο λόγο, χωρίς βέβαια νά εἶναι δυνατή ἡ χρονολόγησή τους.

[46.](#) Ἱερομ. Μακαρίου, ὁ.π., σ. 516, σημ. 4. Μάλιστα δέ δίδεται ἐσφαλμένα παραπομπή P.G. 87, 3392, ἀντί τοῦ ὀρθοῦ 3309 καθὼς ἐπίσης γίνεται ἀπό τόν ἴδιο παραπομπή καί στόν Π. Μπεναρδάκη, ὁ.π., σ. 259.

[47.](#) Παραπέμπει στόν Κ. Μιλιάρα, ὁ.π.

[48.](#) J. Mateos S.I., Le Typikon de la Grand église, Roma 1963, τόμ., σ. 38.

[49.](#) Ὅ.π.

[50.](#) Τυπικόν Μονῆς Εὐεργέτιδος Κωνσταντινουπόλεως (ἔκδ. Δημητρίεφσκι), σ. 530.

[51.](#) Ὅ.π., σ. 528 καί 531-533.

[52.](#) Ἱερομ. Μακαρίου, ὁ.π., σ. 517, σημ. 9.

[53.](#) σ. 518 κ.έξ.

[54.](#) Ἐξάλλου αὐτή ἡ λειτουργική πρακτική τῆς μετάθεσης ἐορτῶν ἀπό καθημερινές σέ Κυριακές εἶχε ἐφαρμογή καί σέ ἄλλες ἐορτές, ὅπως στίς μνηήμες τῶν Πατριαρχῶν Κωνσταντινουπόλεως καί ὀρισμένων

ἁγίων διακεκριμένων, πού τύχαιναν τήν πένθιμη περίοδο τῆς Μ. Τεσσαρακοστῆς ἢ τῆς Μ. Ἑβδομάδος (Ι. Φουντούλη, Λειτουργική Α΄, ὄ.π., σ. 127-128).

[55.](#) Ἱερομ. Μακαρίου, ὄ.π., σ. 338-339 καί ὑποσημ.

[56.](#) Πέμπτη Δ΄ ἑβδομ., ὄρθρος, ὠδή η΄, β΄ κανόνας, εἰρμός.

[57.](#) Δευτέρα Δ΄ ἑβδομ., ὄρθρος, ὠδή α΄, β΄ κανόνας, πρῶτο τροπάριο.

[58.](#) Ὠδή η΄, κανόνας α΄, Θεοτοκίο καί ὠδή θ΄, κανόνας β΄, τροπάριο πέμπτο.

[59.](#) P.G. 33, 1169A.

[60.](#) Διδαχή, Ποιμὴν Ἑρμᾶ, Κλήμης Ἀλεξανδρείας, Τερτυλλιανός (βλ. A.G. Martimort, ὄ.π., σ. 38)· πρβλ. καί ξθ΄ κανόνας Ἁγίων Ἀποστόλων.

[61.](#) Πρωτοπρ. Κ. Καραϊσαρίδη, Ἐμπειρίες Λειτουργικῆς ζωῆς, ἐκδ. Ἀκρίτας, Ἀθήνα 1999, σ. 75.

[62.](#) Γαλ. 2, 19.

[63.](#) Γαλ. 6, 17.